

FAN, TA'LIM VA AMALIYOT INTEGRATSIYASI

ISSN: 2181-1776

Ибодулла Узоқов¹, Холова Шахноза Мардоновна²

¹ Алишер Навоий номидаги Тошкент давлат ўзбек тили ва адабиёти университети, “Ижтимоий гуманитар фанлар” кафедраси доценти

² Алишер Навоий номидаги Тошкент давлат ўзбек тили ва адабиёти университети, “Ижтимоий гуманитар фанлар” кафедраси ўқитувчиси

ПЕДАГОГИК ИМИДЖ ВА КОМПОНЕНТЛИК

Аннотация: Педагогнинг бурчи, масъулияти, кадр-қиммати, виждони, ахлоқий эътиқодини назарда тутиб, ўқитувчининг талабчанлиги, адолати, қомиллиги, ростгўйлиги, тўғрилигини аниқлаш. ҳолат тизимида педагогик назорат ўқитувчининг педагогик мақсадга мувофиқ, фойдали, қимматли ҳаракатларининг ўлчови, меъёри ва таъсир воситасининг чегараси сифатида характерланади.

Ушбу мақолада замонавий педагогик имидж ҳам компонентлик Педагогик маъёрлари ҳақида сўз борган.

Ключевые слова: қобилият, имидж, истеъдод, концепция, таълим, тарбия, дивергент, конвергент, тафаккур, креативлик, ақлий ҳаракат.

Мамалакатимизда ижтимоий-иқтисодий ривожланиши билан бир қаторда бугунги кунда таълим тизимининг ривожланиб бориши замон талабига мос таълим-тарбияга қаратилгандир.

Педагогларнинг ўз устида ишлаши, тинмай изланиш олиб бориши ҳамда, ўқув жараёнини замон талаблари даражасида, илмий асосда ташкил этиш учун зарурий шароитларни яратиш билан бир қаторда, ижтимоий тажрибаларга асосан иш олиб бориш лозимдир.

Педагогиканинг бош масаласи тарбиядир. Тарбия - шахсни муайян йўналишда шакллантириш, камол топтириш мақсадида турли одамларнинг бирбирига таъсир кўрсатадиган ижтимоий муносабатдир. Инсонни тарбияси ҳақидаги ғоялар, қоидалар, қонунлар дастлаб қиссаларда, пандномаларда акс этган. Педагогиканинг фан сифатида шаклланиб, бойиб боришида Шарқ ва Ғарб қомусий олим-педагогларининг ўрни каттадир. Файласуф Форобий ўзининг «Фозил одамлар шаҳри» асарида тарбия орқали инсонга бериладиган 12 фазилатни шарҳлаб берди. А.Авлонийнинг «Туркий Гулистон ёхуд ахлоқ» асарида тарбия оид: «Тарбия биз учун ё ҳаёт - ё мамот, ё нажот - ё ҳалокат, ё саодат - ё фалокат масаласидир» ҳақиқий тарбиянинг илдизларини кўришимиз мумкин.

Ғарбда Ян Амос Коменскийнинг «Она мактаби» деган мактабгача тарбия қўлланмаси ва бошқа бир қанча китоблари дунё юзини кўрди. «Буюк дидактика»да ўқитиш табиийликка бўйсунуши керак дейилган. Боланинг ақлий ва жисмоний ўсиш жараёни табиатдаги ўсиш жараёнига ўхшаш бўлади. Шунинг учун педагог болани тарбиялаганда, боғбон дарахтнинг биологик ўсиш қонуниятини ҳисобга олган каби, ундаги табиий билишхусусиятини ҳисобга олиши шарт. Коменский ўқишга ҳамманинг тортилишини, ҳамма умумтаълим олиши кераклигини уқтиради. У биринчи бўлиб, синф-дарс тизимини ишлаб чиқди. «Буюк дидактика»да ўқитишнинг дидактик принциплари берилиб, дарс жараёнида ўқитувчи уларга суяниши кераклиги уқтирилади[1].

И.Г.Песталоцци, Гербарт, К.Д.Ушинскийлар ўз ижодий педагогик фаолиятларида педагогиканинг бош масаласи тарбия муаммосига турли муносабат билдириб, педагогика тарбия ҳақидаги фан эканлигини асослаб бердилар. Педагогик касби муҳим ижтимоий аҳамият касб этади. Зеро, педагог ёш қалблар камолотининг меъморидир.

Бугун у ёшларни ғоявий – сиёсий жиҳатдан чиниқтириб, табиат, жамият, тафаккур тараққиёти, қонуниятларини ўргатар экан, аввало, у ёш авлодни келажак меҳнат фаолиятига тайёрлаши, касб – ҳунар эгаллашларига кўмаклашиши ва жамият учун муҳим бўлган ижтимоий – иқтисодий вазифани ҳал этишга чоғламоғи даркор [2]. Ана шу маъсулият ўқитувчидан ўз касбининг моҳир устаси бўлишни, ўқувчи - ёшларга тарбиявий таъсир кўрсатиб, уларнинг қизиқиши, қобилияти, истеъдоди, эътиқоди ва амалий кўникмаларини ҳар томонлама ривожлантиришнинг оптимал йўллариини излаб топадиган касб эгаси бўлишни талаб этади. Бунинг учун педагогик маҳорат фани ўқитувчидан доимо касбий маҳорати устида изланиш учун, унга турли шарт – шароитлар яратиши, керакли моддий ва илмий – методик ёрдам кўрсатиши ҳамда ўқитувчининг ижодий ташаббускорлигини оширишига кўмаклашади [3].

Таълим-тарбия жараёнларини илмий асосларда ташкил этиш, ўқувчилар фаоллигини таъминлаш ва фаолиятини мувофиқлаштириш асосида педагогик жараёнларнинг сифат ва самарадорлигини таъминлашда замонавий ёндашувларга асосланадиган, юксак ахлоқий сифатларга эга бўлган, ўзини-ўзи ва ўз фаолиятини ўзи таҳлил қиладиган ва объектив баҳолай оладиган, бой фалсафий ва маънавий дунёқарашга, психологик-педагогик ва ташкилийтехнологик салоҳиятга эга бўлган, шунингдек,

ахборотлар тўплаш, таҳлил қилиш, объектив баҳолаш, қайта ишлаш ва ахборотлар алмашилиши, педагогик жараёнларда вужудга келган муаммоли вазиятларда таълим олувчилар фаоллигини таъминлаш ва фаолиятини мувофиқлаштириш, педагогик жараёнлар самарадорлигига ва ўқувчилар фаоллигига салбий таъсир кўрсатувчи омилларни олдиндан аниқлаш асосида таълим-тарбия жараёни самарадорлигини олдиндан кўриш кўникмаларига эга бўлган ҳамда таълимтарбия жараёни субъектлари фаолиятини илмий асосда ташкил этиш ва бошқариш, мувофиқлаштириш, фаоллигини таъминлаш йўналишида зарурий билим, кўникма ва малакаларга эга бўлган педагогни компетентли ўқитувчи дейишимиз мумкин[4].

Таълим муассасалари ўқитувчиларининг аксарияти педагогик жараёнларни ташкил этиш ва бошқаришда ўқитувчининг асосий вазифалари таълим-тарбия жараёнини илмий асосда ташкил этиш ва назорат қилиш, таълим-тарбия жараёнида ўқувчиларга ўрганилиши режалаштирилган мавзу бўйича зарурий ахборотларни етказиб беришдан иборат деб ҳисоблайдилар.

Бизнинг фикримизча, педагогик жараёнларни ташкил этиш ва бошқариш жараёнида педагоглар томонидан ўзига хос аҳамият касб этувчи куйидаги вазифалар бажарилиши зарур: - ўқув дастурида ўрганилиши режалаштирилган мавзуга мос равишда таълим жараёнининг таълим-тарбиявий ва ривожлантирувчи мақсадларини белгилаш; - мақсадга мувофиқ кўзланган натижаларга эришиш учун вазифалар белгилаш ва белгиланган вазифаларни бажариш йўналишида ташкил этиладиган фаолиятни олдиндан режалаштириш, амалга ошириш йўлйўриқларини ва қўлланиладиган педагогик технологияларни танлаш; - вазифаларнинг мазмун ва моҳиятига кўра ўқувчиларнинг имкониятларини олдиндан аниқлаштириш ва вужудга келиши мумкин бўлган вазиятларни олдиндан башорат қилиш асосида бажариладиган вазифаларни имкониятларга кўра тақсимлашни режалаштириш; - таълим-тарбия жараёнининг самарадорлигига таъсир кўрсатувчи омилларни аниқлаш; - педагогик жараёнда ўқувчиларнинг субъективлигини таъминлаш ва фаоллигини оширувчи технологияларни татбиқ этиш жараёнларини лойиҳалаштириш; - педагогик жараёнда фойдаланиладиган дидактик воситаларни танлаш ва олдиндан тайёрлаш; - педагогик жараёнларнинг узлуксизлиги ва узвийлигини таъминловчи чора-тадбирларни белгилаш; - таълим муассасалари, оила ва маҳалланинг ўзаро алоқасини таъминлаш; - педагогик жараёнларда илғор педагогик тажрибалар ва замонавий ахборот технологияларидан фойдаланилиш; - ДТС ва давлат талабларини амалиётда қўллаш ва унинг мониторингини олиб бориш; - ўқувчилар ўртасида анкета сўровлари ва суҳбат ўтказиш асосида ахборотлар тўплаш ва таҳлил қилиш; - ўқувчилар фаолиятини ривожлантириш ва такомиллаштириш йўналишида белгиланган вазифаларни қайта кўриб чиқиш, янгилаш; - ДТС ва ДТ асосида мустақил таълим жараёнларини ташкил этиш; - ўқувчиларнинг мустақил таълим жараёни натижаларига қизиқишини шакллантириш ва рағбатлантириш асосида инноватцион фаолиятни ташкил этиш; - ўқувчиларнинг ўқув, меҳнат ва ўйин фаолиятларини назорат қилиш ва мувофиқлаштириш[5].

Педагогнинг ижтимоий аҳамият касб этувчи турли фаолиятлари давомида зарурий педагогик кўникмаларининг шаклланиши, касбий қобилиятини намоён этиш жараёнида эса унинг учун муҳим аҳамиятга эга бўлган интеллектуал қобилият, тасаввур ва тушунчалари, тафаккури ривожланади, ва маънавияти ошади.

Кадрлар тайёрлаш миллий дастури замонавий педагог жавоб бериши керак бўлган талаблар комплексини белгилайди. Қуйидагилар мутахассиснинг педагогик ишга тайёрланганлигининг зарур ва етарли даражасини таъминлайдиган асосий талаблар ҳисобланади[6].

Бугунги кунда давлатимиз томонидан таълимга қаратилаётган эътибор барча педагогларнинг ўз устида ишлаши, тинмай изланиш олиб бориши ҳамда ўқув жараёнини замон талаблари даражасида, илмий асосда ташкил этишлари учун зарурий шароитларни яратиб бериш билан бир қаторда, таълим соҳасига ёш мутахассисларнинг келиб қўшилишига имконият яратмоқда, бу эса ўз навбатида таълим муассасаси педагоглар олдида янада янги вазифалар кўяди. Маълумки, инсон ҳар доим ўсиш ва ривожланишдадир. Шундай экан, инсон камолотига таъсир этувчи омилларнинг илмий-назарий моҳиятини барча педагогик жамоалари тўғри тушунишлари лозим[7].

Ҳар бир педагог, ўз педагогик фаолиятини турли хил шароитларда ва жамоаларда инсонлар таъсирида амалга оширади. Педагогик маҳорат фанининг мақсад ва вазифаларини тўла амалга ошириш учун, аввало, педагогик маҳорат тушунчасининг моҳият-мазмунини билиш, унинг барча компонентлари тўғрисида маълумотга эга бўлиб, уларнинг бирлиги, изчиллигини таъминлаш лозим. Чунки уларнинг бирини ўзгариши, табиий ҳолда иккинчисининг ўзгаришига олиб келади. Натижада педагогик маҳорат тўлақонли мазмунга эга бўлмай, уни эгаллаш қийин бўлиб қолиши мумкин. Шунини алоҳида қайд қилиб ўтмоқ зарурки, педагогик касби мураккаб ва маъсулиятли касбдир. Ушбу касбнинг шарафлилиги ва мураккаблиги шу билан белгиланадики, у доимо онгнинг ягона соҳиби бўлган инсон билан мулоқотда бўлади. Онгли ва тирик жонзот эса ақлий, руҳий, ҳамда жисмоний жиҳатдан доимо ривожланишда бўлади. Шунинг учун, ўқувчи билан доимо мулоқотда бўлганда, унга таъсир кўрсатиш учун мунтазам равишда психология, тарбия назарияси каби фанларни мукамал ўрганиб, ўз касбий маҳорати устида муттасил иш олиб бориши керак.

Бу ўқитувчидан педагогик – психологик ва методик тайёргарликни таъминлайди.

Педагогик маҳорат - педагогик жараёнда таркиб топади. Педагогик жараён эса касбий ва шахсий тайёргарликни йўлга қўйиб, бўлажак мутахассисни меҳнатга, ҳаётга тайёрлаш учун давлат, жамият, миллат ва келажак авлод олдида жавоб берадиган мутахассисларни тайёрлашга хизмат қилади. Шунинг учун, педагог шахсий ва касбий фазилатлар эгаси бўлиши лозим.

Педагогнинг шахсий фазилатлари сирасига иймон – эътиқоди, дунёқараши, ижтимоий эҳтиёж ва фаоллиги, одоб – ахлоқи, фуқаролик бурчларини ҳис қилиши, маънавияти, дилкашлиги, талабчанлиги, қатъийлиги ва мақсадга интилиши, инсонпарварлиги, ҳуқуқий билимдонлиги ва ҳ.к.лар қиради. Булар ўқитувчига касбий хусусиятларни ўзида тарбиялаб боришга кўмаклашади. Юқорида қайд этиб ўтилган ва педагогик маҳоратга берилган таъриф, ҳамда ўқитувчи-тарбиячининг профиограммаси хусусиятлари ва ўқитувчига қўйиладиган ижтимоий–иқтисодий, сиёсий-маданий талаблардан келиб чиқиб педагогика назарияси педагогик маҳоратни қуйидаги асосий компонент (таркибий қисм)лардан иборат бўлиши лозимлигини ифодалайди. Буларнинг барчаси хусусий моҳият-мазмун касб этсада, улар яхлит ҳолда ўқитувчи-тарбиячи(педагог)нинг касбий малакаларининг мазмунини ифодалайди.

Педагогик ижод – ўқитувчининг маҳорат пиллапояларидан кўтарилишида яратувчанликни, ташаббускорликни, педагогик уддабуронликни ва тадбиркорликка элтувчи йўлни, бу йўлдаги қийинчиликлардан қўркмасликни англатади. Ўз навбатида бу соҳада ўқитувчининг педагогик қобилияти ҳам муҳим аҳамият касб этади. Чунки у педагогик жараёнда ўқитувчининг ақлий, эмоционал – иродавий жиҳатларини, ташкилотчилигини, билимдонлигини ва уларнинг бир-бирига боғлиқлигини ҳамда яхлит бир бутунлик касб этишини ифодалайди.

Педагогик маданият ўқитувчи-тарбиячилик бурчи, масъулияти, кадрқиммати, виждони, ахлоқий эътиқодини назарда тутиб, ўқитувчининг талабчанлиги, адолати, комиллиги, ростгўйлиги, тўғрилигини англатади. Педагогик маҳорат тизимида педагогик назокат (такт) – ўқитувчининг педагогик мақсадга мувофиқ, фойдали, қимматли ҳаракатларининг ўлчови, меъёри ва таъсир воситасининг чегараси сифатида характерланади.

Педагогик маҳоратнинг қайд қилинган таркибий қисмлари ўқитувчининг касбий хусусиятларини бойитади ва уни моҳирлик сари етаклайди ва ўқитувчи - тарбиячида педагогик маҳорат малакаларининг таркиб топишига ёрдам беради. Аммо, ўз касбининг моҳир устози бўлиш учун фақатгина уларга таяниб, иштутиш кутилган натижани бермаслиги мумкин. Бунинг учун мунтазам равишда педагогик фикрлаш, педагогик ўйлаш, педагогик иш тутиш лозим бўлади. Бу деганимиз, ўз фаолиятини педагогик ҳодисаларни, вазиятларни таҳлил қилиш, уларнинг ҳар бир боғланиш жойларини англашга интилиш, кунлик натижаларни мустақил равишда таҳлил қилиши ва янги таълим-тарбияга доир ғояларни аввалгилари билан таққослай олишга одатланиши ҳам лозим бўлади.

Асосий педагогик-психологик муаммоларни топа олиш уларни ҳал этишнинг энг қулай йўллари топиш устида ўйлаш ҳам керак. Инсонпарварлик-инсоннинг қадри эркинлиги бахт-саодати тенг ҳуқуқлилиги тўғрисида инсонийликнинг барча тамойилларини юзага чиқариш учун шарт-шароитлар яратиш ҳақида ғамхурлик қилишни ифодаловчи тушунча.

Педагогларнинг индивидуал психологик хусусиятларини инобатга олган ҳолда ўз имкониятларидан тўғри фойдаланиш; олдиндан аниқланаётган вазиятларга нисбатан тўғри муносабатда бўлиш, ўзгалар мувоффақиятини оқилона баҳолаш, моддий ва маънавий рағбатлантиришда адолатлилик. Самимийлик- атрофдаги кишилар билан муносабатда софдиллик, виждонлилик ифодаланадиган шахсий сифат.

Ватанни севиш- она юртига, ота-онасига ва ёру дўстларига садоқатли бўлиш ва эътиқод қилиш; мустақил республикамиз конституцияси ва қонунлари, давлатимиз рамзлари, миллий урф-одатлар ва умуминсоний қадриятларга содиқлик; Фидоийлик. Табиий бойликлардан оқилона фойдаланиш, муҳофаза қилиш, ота-боболаримиз қолдирган маданий меросларни тўплаш, ўрганиш, авайлаб сақлаш ва тарғиб қилиш.

Педагог қўйидаги Компетенциявий хусусиятларга эга бўлиши лозим: Компетенция-соҳага оид билим, кўникма, малака, қарашлар мажмуи, шахснинг қадрияти ва сифатлари, квалификациянинг намоён бўлиши ёки таъсир кўрсатиш қобилияти. Компетентлик-муайян лавозимга мос ўз касбининг моҳир эгаси бўлган шахсга хос сифат.

Касбий компетенция

- Педагогика ва психологияга доир билимларга эга бўлиш;
- Ўз устида ишлаш;
- Таълим жараёнини режалаштириш, баҳолаш ва қайта алоқани ўрната олиш;
- Ўқувчиларда мотивацияни шакллантириш;
- АКТни билиши; - Таълим муҳитига янгилик киритиши;
- Ўз фанини мукамал билиши;
- Хорижий тиллардан бирини билиши. Касбий компетенцияни шаклланиш босқичлари:
- Ўз-ўзини таҳлил қилиш ва зарур нарсаларни англаш;
- Ўзини ривожлантиришни режалаштириш мақсад, вазифа белгилаш;
- Ўзини намоён этиш ва камчиликларини тузатиш;

Шахсий компетенция:

- ✓ Мулоқатчанлик
- ✓ Бағрикенглик
- ✓ Етакчилик
- ✓ Фаоллик ва ташаббускорлик
- ✓ Мослашувчанлик
- ✓ Соғлом турмуш тарзига амал қилиш
- ✓ Маъсулиятлилик
- ✓ Ишчанлик
- ✓ Инсонпарварлик
- ✓ Самимийлик
- ✓ Назокатлилик.

Умуммаданий компетенция:

- Маълумотли
- Маданиятли
- Умуминсоний қадриятларга эгалик
- Миллий маданиятга эга бўлиш
- Мамлакатнинг ижтимоий ҳаётида иштирок этиш
- Бошқа миллатларнинг маданиятини ҳурмат қилиш.

Педагоглар ҳар томонлама таълим-тарбия жараёнини тўғри ташкил этиши билан бирга ўзларининг ташқи қиёфасига ҳам эътибор бериши лозим. Ташқи қиёфа орқали инсонларнинг қизиқишларини орттирган ҳолда, ўзини намоён қила олиш, ўзига оғдира олиш ва эътиборни қарата олиш дарс жараёнини самарадорлигини оширади.

Педагогларда фақатгина истеъдоднинг ўзи етарли эмас, балки ўқувчиларга ёқа олишни ҳам билиши керак. Луғавий жиҳатдан “имидж” (инг. “image”) тушунчаси

“сиймо”, “тимсол”, “қиёфа” ва “образ” маъноларини англатади. Моҳиятига кўра эса ушбу тушунча ёрдамида “жозоба”, “мафтункорлик” маъноларини ифодалайди. Имидж - аниқ бир инсонга бўлган муносабатда инсонлар тафаккурида юзага келадиган ташкилот ёки бошқа ижтимоий объект қиёфасидир. Педагогик имидж - педагогнинг маънавий-ахлоқий қиёфаси билан ташқи кўриниши ўртасидаги ўзаро уйғунлик ва мутаносибликдир[5].

Ўқитувчининг ташқи қиёфасини ифодаловчи маданияти: 1. Гавдани тутиш-тўғри тутиш (юришда, ўтириб туришда), қўлларнинг ўқитувчи столида эркин ҳолатда бўлиши, батартиблиги, ихчамлиги. 2. Кийим- озодалиги, шинам ва башанглиги, камтарлиги, рангнинг мос ҳолда танланиши, кийимнинг ёшига ва касбига мослиги, кийимни модага мувофиқлиги, бижутерия, тақинчоқларнинг кўп ва камлиги, ишига мослиги. 3. Пардознинг меъёрдалиги, ёши, касби ва ишига мослиги. 4. Соч турмаги(сочнинг маълум бир тартиблилиги). 5. Педагогнинг мимик ва пантомимик ифодаси[6].

Ўқитувчининг педагогик техникаси тизимида мимик ва пантомимик ифодалари ҳам муҳим ўрин тутди. Педагогнинг мимик ва пантомимик ифодаси, ўқитувчининг имоишорасида, маъноли қарашларида, рағбатлантирувчи ёки кинояли табассумида намоён бўлади ва улар ўқитувчи-тарбиячининг педагогик таъсир кўрсатишида, ўқувчи-талабаларга машғулотларни таъсирчан, қизиқарли, самарали ва мазмунли ўтиш учун пухта замин тайёрлаб беради.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Файзуллаева Н. Педагогик билимлар – ўқитувчи касбий маҳоратининг назарий асоси //Uzluksiz ta’lim ж. – Т.: 2006. 6-сон
2. Рўзиева Д., Усмонбоева М., Ҳолиқова З. Интерфаол методлар: моҳияти ва қўлланилиши / Мет.қўлл. – Т.: Низомий номли ДТПУ, 2013.
3. Турдиева М. Олий таълим муассасалари талабаларида педагогик тафаккурни шакллантириш. – Т.: Низомий номидаги ДТПУ, 2008.
4. Инновацион таълим технологиялари / Муслимов Н.А., Усмонбоева М.Х., Сайфуров Д.М., Тўраев А.Б. – Т.: “Сано стандарт” нашриёти, 2015.
5. <https://agir.academiascience.org/index.php/agir/article/view/70>
6. <https://scholar.google.com/scholar?cluster=15576197899126723273&hl=en&oi=scholar>
7. <https://scholar.google.com/scholar?cluster=15576197899126723273&hl=en&oi=scholar>